

Nuorten toisen asteen koulutusvalinnat - mitkä mekanismit tuottavat epätyypillisiä valintoja?

Tommi Hoikkala - Sinikka Aapola-Kari - Jenni Lahtinen, Nuorisotutkimusverkosto & Otus

Koulutusvalinnan työntö- ja vetotekijät

Purkutalkoot -hanke¹ keskittyy nuorten koulutusvalintojen sukupuolen mukaiseen eriytymiseen. Eriytymistä tapahtuu etenkin peruskoulun jälkeen toisen asteen ammatilliseen koulutukseen siirryttäessä. Siksi toisen asteen ammatillisen koulutuksen valinnat ovat tämän hankkeen keskiössä.

Vastoin yleisiä käsityksiä, nuorten koulutusvalinnat perustuvat usein lyhyen aikavälin tarkasteluun, jossa nuorten elämän ja heidän sosiaalisten maailmojensa kulloisetkin puitteet ovat keskeiset. Usein valinnat perustuvat muihin asioihin kuin koulutuksen sisältöön tai tulevaan ammattiin. Nuoret etsivät ns. omaa juttuaan. Vaikka nuoret puhuvat itsestään yksilöinä, jotka tekevät itsenäisiä valintoja - ja tähän opinto-ohjauskin perustuu - nuorten puheessa sosiaaliset seikat korostuvat. Sellaisia ovat esimerkiksi perheen, ystävien ja muiden tärkeiden toisten vaikutukset, paikalliset tekijät, mahdollisuudet ja koulutusvaihtoehdot, myös satunnaiset seikat. Nuoret puhuvat työntö- ja vetotekijöistä: he arvioivat erilaisia koulutusvaihtoehtoja, jotka perustuvat heidän haluamiinsa tai ei-toivottuihin asioihin. Koulutusvalintojen sukupuolittuminen kytkeytyy näihin tekijöihin. Opinto-ohjauksen käytännöt eivät ohjaa nuoria aktiivisesti epätyypillisiin valintoihin. Tämä on hankkeen tärkeimpiä tuloksia.

Nuorten omat sosiaaliset maailmat ja valintahorisontit on syytä tunnustaa ja tunnustaa koulutuspoliittisen suunnittelun ja käytäntöjen prosesseissa. Tämä on myös koulutusalojen sukupuolittumisen purkamisen edellytys.

¹. Purkutalkoot. Koulutuksen ja työelämän sukupuolisegregaation purkaminen. <https://purkutalkoot.wordpress.com/>.

Koulutuspoliittisessa suunnittelussa tulee tunnistaa ja ottaa entistä paremmin huomioon nuorten yksilölliset sosiaaliset maailmat ja valintahorisontit. Tämä tapahtuu seuraavien toimenpiteiden avulla:

- (1) **Ohjauksen ja ohjauksen koulutuksen kehittämiseen tulisi tulevaisuudessa suunnata pitkäjänteistä, vähintään 2–3 vuoden mittaista tutkimus- ja kehittämisrahoitusta.** Tämän resurssin avulla ohjausta kehitettäisiin kokonaisvaltaisesti perusasteen sekä toisen ja kolmannen asteen koulutuksissa. Kokonaisuuteen sisältyisi myös sukupuolittietoinen ja etnisyyden huomioiva näkökulma. Resurssien suuntaamisella ohjauksen kokonaisvaltaiseen, pitkäjänteiseen kehittämiseen varmistetaan, että moninaisuuden tiedostavan ohjauksen hyvät käytännöt juurtuvat ja leviävät sekä ajallisesta että paikallisesti koulutuksen kentällä.
- (2) **Työelämään tutustumisjaksoja (TET) tulee hyödyntää aktiivisesti sukupuolittuneiden ammattikäsitusten purkamisessa.** Nykyisellään oppilaat suorittavat TET-jaksot hyvin itsenäisesti koulujen ohjauksen ja tuen ollessa vähäistä. Jotta TET-jaksojen potentiaalia voisi hyödyntää paremmin, koulujen tulee lisätä vastuutaan TET-jaksojen ohjauksessa. Ennen TET-jaksoja opettajien ja opinto-ohjaajien tulee valmistaa oppilaita nykyistä enemmän työelämään tutustumisjaksoille ja ehdottaa TET -paikkoja nuorille ennakkoluulottomasti. Koulun tarjoaman tuen ja ohjauksen tulee ulottua TET -paikan hankintaan. Oppilaihin tulee pitää yhteyttä TET-jakson aikana ja kysyä kuulumisia. Matalan kynnyksen yhteydenpidossa voi hyödyntää sosiaalisen median viestipalveluita, esim. Whatsappia. Tärkeää on myös varata aikaa ja resursseja TET-kokemusten purkamiseen oppilaiden kanssa.
- (3) **Huoltajien ja koulun välistä yhteistyötä tulee tiivistää yläkoulussa TET-jaksojen sekä yhteishaun valintojen osalta.** Opettajille tulee pystyä osoittamaan työaikaa pitkäjänteiseen työskentelyyn oppilaiden huoltajien kanssa. Koulutuksen järjestäjien tulisi varmistaa, että niiden nuorten vanhemmilla, jotka eivät tunne suomalaisen koulutusjärjestelmän polkuja ja kiemuroita, on mahdollisuus tavata koulun opetus- ja ohjaushenkilökuntaa riittävän aikaisessa vaiheessa ja useita kertoja yläkoulun oppivelvollisuuden aikana, jotta myös he voivat tukea nuorta tämän valinnoissa. Säännölliset tapaamiset (esimerkiksi joka toinen kuukausi) olisi hyvä aloittaa viimeistään nuoren 8. luokan keväällä.
- (4) **Koulujen, nuorisotyön sekä työelämän yhteistyön kautta voidaan tehdä nuorille tuiksi erilaisia elämäpolkujen mahdollisuuksia.** Sosialisaatiomaisemien vaikutus nuorten valintoihin on keskeinen. Nuorten kasvuympäristöjen lähtökohtaisia eroja voisi tasoittaa nuorisotyössä esimerkiksi viemällä nuoria tutustumaan erilaisiin yrityksiin ja järjestöihin. Perinteinen nuorisotyö tavoittaa vain osan nuorista. Tutustumisretkiä olisikin hyvä järjestää yhdessä koulujen kanssa, jolloin retkelle voisi lähteä aina kokonainen koululuokka kerrallaan. Harrastusmahdollisuuksiin tutustumisen osalta tällaisesta toiminnasta on hyvä kokemuksia esimerkiksi Helsingin kaupungin [Hyvä vapaa-aika -hankkeessa](#).
- (5) **Nuoret hankkivat tietoa myös sosiaalisen median kanavista, joten ehdotamme, että koulutus- ja uravalinnoista tuotetaan sisältöä sosiaaliseen mediaan.** Esimerkiksi YouTube -kanavalla voidaan julkaista valintoihin liittyvää sisältöä, joka ottaa huomioon segregaaation purkamiseen ja yhdenvertaisuuden lisäämiseen tähtäävän tavoitetilan. Sosiaalisessa mediassa voidaan tehdä näkyväksi nuorten elämäpolkujen muotoutumisen moninaisuutta kokemustarinoiden kautta. Sisältöjen tuottamisessa voidaan tehdä yhteistyötä sosiaalisen median nuorten vaikuttajien kanssa. Sisältöjä voi hyödyntää sekä kouluissa että nuorisotyössä.

Tausta: keskustelu koulutuksellisen tasa-arvon paradoksista

Suomessa ammatillinen jakautuminen naisten ja miesten tehtäviin on EU-maiden kuudenneksi vahvinta ja toimialojen jakautuminen miesten ja naisten aloihin neljänneksi vahvinta (EK 2013). Työmarkkinoiden rakenne ilmenee jo nuorten koulutusvalinnoissa. Tilastojen perusteella naiset suuntautuvat miehiä selvästi useammin sosiaali-, terveys- ja kasvatusaloille. Tekniset alat ovat puolestaan miesten aloja. Tätä pidetään erikoisena, koska Suomessa kuten muissakin Pohjoismaissa naisten koulutustaso on korkea ja työmarkkinoille osallistuminen yleistä, syrjinnän vastaista lainsäädäntöä on kehitetty ja sukupuolten tasa-arvon on yleisesti nähty kehittyneen. (Smyth & Steinmetz 2008; European Institute for Gender Equality 2017.)

Koulutustutkimukseen on noussut keskustelu sukupuolten koulutuksellisen tasa-arvon paradoksista (Stoet & Geary 2018; Mac Giolla & Kajonius 2018). Toisaalla puhutaan nimenomaisesti pohjoismaisesta sukupuolten tasa-arvon paradoksista (Sanandaji 2016). Paradoksi on kuvattavissa seuraavalla tavalla: Vaikka tytöt menestyvät perusopetuksessa poikia paremmin matemaattisluonnontieteellisissä aineissa (ns. STEM –alat²) ja saavat poikia parempia arvosanoja, pojat kuitenkin lopulta suorittavat tyttöjä selvästi enemmän tutkintoja matemaattisluonnontieteellisten alojen koulutuksissa. Tämä puolestaan heijastuu myöhemmin naisten miehiä huonompaan työmarkkina-asemaan, tulokehitykseen ja niin sanottuun lasikattoilmiöön. Nuoret naiset eivät siis hakeudu matemaattisluonnontieteellisille aloille, vaikka heidän osaamisensa (peruskoulutuksen mittarein tarkasteltuna) ja edellytyksensä näille aloille olisivat nuoria miehiä paremmat. Toisaalta pojat eivät hakeudu kasvatus- ja hoiva-aloille, vaikka heidän edellytyksensä toimia näillä aloilla ovat aivan yhtä hyvät kuin tyttöjen.

Näin tarkasteltuna ilmiön muuan ydin kietoutuu perusopetuksen kulussa tapahtuvaan jatkokoulutukseen valikoitumiseen. Voidaankin kysyä, miten nuoret suuntautuvat jatkokoulutukseen ja miten he valitsevat jatkokoulutuspaikkansa. Lisäksi on syytä tarkastella sitä, mitä erityistä tapahtuu, kun nuori valitsee sukupuolelleen epätyypillisen³ opintosuunnan?

Nuorten ajatellaan usein suuntautuvan toisen asteen jatkokoulutukseen aiemman koulumenestyksensä pohjalta; oletetaan, että on rationaalista valita aineita, joissa on menestynyt. Stoet & Geary (2018) kirjoittavat: "Esitämme, että sukupuolten tasa-arvoparadoksia ohjaa kaksi eri prosessia, joista toinen perustuu välillisiin (kaukaisempiin)⁴ sosiaalisiin tekijöihin ja toinen lähitekijöihin. Jälkimmäinen viittaa opiskelijan omaan rationaaliin päätöksentekoon ja valintaan, joka perustuu omiin oppimismenestyksiin, käsityksiin omista vahvuuksista ja heikkouksista sekä asenteisiin, joihin välilliset tekijät voivat vaikuttaa." Stoet & Geary (2018) olettavat nuorten optimoivan rationaalisesti valintansa valintojen kaikilla portailla. Toimivatko nuoret näin? Ovatko nuorten valinnat rationaalisen valinnan mallin mukaisia?

Tutkimuksen aineisto ja menetelmät

Tutkimushankkeen empiirinen aineistokooste käsittää sekä kvantitatiivisen että laadullisen osion, mutta tässä tekstissä käsitellään laadullisen aineiston tuloksia. Kvantitatiivinen aineisto koostuu vuoden 2015 Amisbarometrasta sekä Tilastokeskukselta saaduista nuorten koulutusvalintoja koskevista tiedoista. Laadullinen osio koostuu Nuoret ajassa⁵ – tutkimushankkeen eri puolilla Suomea asuneiden yhdeksäsluokkalaisten koulutusvalintoja koskevasta haastatteluaineistosta. Niissä on ollut mukana 80 nuorta. Lisäksi tätä hanketta varten koottiin erikseen 20 sukupuolelleen epätyypillisillä koulutusaloilla opiskelevien ryhmä- ja yksilöhaastattelua (n: 5 ja 15), joihin osallistui yhteensä 33 nuorta.

² . STEM: Science, Technology, Engineering, and Mathematics Education.

³ . Puhumme epätyypillisestä koulutusvalinnasta silloin, kun koulutusalan tai -nimikkeen opiskelijoista yli 80 prosenttia edustaa eri sukupuolta kuin nuori itse.

⁴ Välillisillä tekijöillä Stoet & Geary viittaavat laajoihin sosiaalis-ympäristöllisiin konteksteihin, kuten perhetaustaan, mutta analysiissaan he sivuuttavat nämä tekijät ja korostavat yksilön rationaalisen päätöksenteon merkitystä koulutusvalinnoissa.

⁵ . Nuoret ajassa on Nuorisotutkimusverkoston koordinoima laadullinen pitkäaikaistutkimushanke, jossa seurataan noin sadan nuoren elämää kymmenen vuoden ajan. <https://www.nuorisotutkimusseura.fi/hankkeet/nuoret-ajassa>.

Ammatillisten opiskelijoiden haastatteluiden keräämisessä hyödynnettiin kvantitatiivisen analyysin tuloksia (Murto ym. 2018), jotka koskivat epätyypilliselle alalle hakeutumisen todennäköisyyttä lisääviä ja vähentäviä tekijöitä. Tulosten perusteella valittiin haastatteluiden tutkimuspaikkakunnat ja muotoiltiin haastattelukeskusteluiden teemat. Nuoret ajassa –aineiston ja oppilashaastatteluiden lisäksi aineisto koostuu yhteensä kolmestatoista yläkoulun, lukion tai toisen asteen ammatillisten oppilaitosten opinto-ohjaajan haastattelusta eri puolilta Suomea, joista osa oli tehty Nuoret ajassa –hankkeen yhteydessä, osa tehtiin erityisesti tätä hanketta varten.

Hankkeen aineiston analyysien avulla koetellaan Stephanie Steinmetzin (2012) nuorten ammattikäsitusten syntymekanismia koskevaa teoriaa. Steinmetzin (2012) muotoilemana nuorten ammattikäsitusten syntyyn ”vaikuttavat sukupuoli-identiteetin, sukupuolirooleja koskevien käsitysten ja historiallisen kontekstin lisäksi minäkäsitykseen, sosiaalisiin suhteisiin, harrastuksiin, koulumenestykseen ja -instituutioon, sosioekonomiseen asemaan ja mediaan liittyvät tekijät. Yhteiskunnan rakenteet ja alueelliset tekijät puolestaan tarjoavat ja rajoittavat nuorten mahdollisuuksia tehdä koulutukseen ja sen myötä ammattiin liittyviä valintoja”. (Murto ym. 2018.) Steinmetz puhuu nuorten ammattikäsitusten muotoutumisesta, kun taas tässä hankkeessa tarkastellaan nuorten koulutusvalintojen mekanismeja konkreettisina sosiaalisina prosesseina. Näin syntyy nuorten koulutusvalintojen sosialisatiomaiseman kontekstimalli.⁶

Koulutusvalinnat kytkeytyvät nuorten yksilöllisiin sosiaalisiin maailmoihin ja valintahorisontteihin

Nuoret ajassa -oppilashaastatteluiden perusteella nuoret etsivät opiskeluaansa valitessaan niin sanottua omaa juttuaan. Kaikki eivät kuitenkaan pysty ennakoimaan kirrkaasti tulevaisuutensa huomisen työelämässä opiskeluprosessin mahdollistamassa työpaikassa ja sen määrittämissä rooleissa. Valintaperusteet eivät ole itsestään selvästi tarkkaan punnittuja, koska tiedot konkreettisten ammattien mukaisista työtehtävistä ovat usein utuisia. (Tolonen & Aapola-Kari 2018; ks. myös Tanhua 2019). Koska nuorten tiedot eri ammateista ovat usein rajallisia, saattavat sukupuolittuneet mielikuvat saada tarpeellista suuremman roolin koulutusvalintojen vaikuttimina.

Kuitenkin epätyypillisiä koulutusvalintoja tehneiden opiskelijoiden haastatteluiden yleisluonnehdinta on se, että merkittävä osa nuorista kertoo tehneensä epätyypillisen koulutusvalintansa tietoisesti ja osana oman elämäntilanteensa kokonaisharkintaa. Tämä on luontevaa, sillä monet epätyypillisen valinnan tehneistä ovat joutuneet kamppailemaan kaveripainetta vastaan, osa heistä myös opinto-ohjaajiensa neuvoja vastaan.

Sillon ysillä mä oisin lähtenyt suoraan autopuolelle, mutta mun opo ei päästänyt mua sinne. Perusteli sillä, et mulla oli melkeen ysi puolen keskiarvo. Se sano että lukioon. Sit mä olin silleen että no ei kai siinä, mennään sitten. Kävin lukion. [Hyvin arvosanoin, toim. huom.]. Pidin siinä vielä kaks välivuotta ja, tein kaks osatutkintoa, lähihoitajaopinnoista. Mutta aattelin että kyllä mä nyt vielä kuitenkin lähen tänne. (Kristiina, ajoneuvoasentajan perustutkinto, Keski-Suomi)

Oli tosi iso juttu ku sanoit kavereille, se oli aina naurunkohde, että hakee naisvaltaseen alaan. Seiskalla jo tiesin että on se on mun juttu, auttaa ihmisiä. Hain sen takia että sieltä saa parhaat pisteet palomiehen ja poliisin koulutukseen jos haluais jatkossa hakea. (Petteri, sosiaali- ja terveystieteiden perustutkinto, Keski-Suomi)

Opinto-ohjaajien haastatteluissa toistui puhetapa itseohjautuvasta, yksilöllisiä valintoja tekevistä opintoväylänsä valitsijasta. Erityisesti sukupuolelleen epätyypilliselle alalle hakeutuneiden nuorten valinnat nähtiin tietoisina ja tulevaisuuteen suuntautuvina valintoina.

⁶ . Käsillä oleva teksti perustuu hankkeen laadullisen aineiston alustavaan, kartoittavaan analyysiin. Laadullisen aineiston status on näyte: Se ei ole edustava otos, eikä tulos ole yleistettävissä väestötasolla kyseessä oleviin ikäluokkiin. Aineisto on kuitenkin laaja, se on koottu harkitusti ja analysoitu systemaattisesti. Tuloksilla on tapaustutkimukselle ominainen todistusvoima, eikä se kerro vain yksittäisistä tapauksista.

Vaikka tämä on miesvaltainen ala, naiset, jotka tulevat tänne, tietävät mihin ne tulee, hyvin harvoin he keskeyttävät tai vaihtavat alaa (Opinto-ohjaaja, Uusi-maa)

Oli yllättävää, että epätyypillisiä valintoja tehneiden nuorten kertomuksissa kaverivaikutus tulee esille enemmän pulmana kuin voimavarana ja vertaistukena⁷. Tämä koski etenkin poikia, jopa siinä määrin, että yksi haastatteluista hahmottuva kertomustyyppi muodostuu pojista ja nuorista miehistä, jotka hakeutuvat hoitoalalle suoritettuaan ensin jonkin sukupuolelleen tyyppillisen tutkinnon (esimerkiksi automaatiotekniikka tai ICT –asentaja) tai keskeytettyään sellaiseen tähtäävät opiskelut. Näiden poikien ja nuorten miesten kertomuksissa on oleellista myös muuttaminen pois lapsuuden ja nuoruuden paikkakunnilta ja ympäristöistä. Osalla on taustalla myös jokin sosiaalinen asetelma, jonka ratkaisu on vaikuttanut paikkakunnalta lähtemiseen. Myös parisuhteiden käänneet (alkamiset, päättämiset, suuntaamiset) toimivat muutto-kertomusten perusjuonteina. Tämän kertomustyypin puhujat ovat myös iältään vanhempia kuin juuri peruskoulusta tulleita.

Tämä on tulkittavissa niin, että muutto lapsuuden ja nuoruuden paikkakunnalta tarkoittaa myös irtoamista noiden miljöiden sosiaalisesta kontrollista sekä maskuliinisuutta koskevista odotusrakenteista. Käytettäköön siitä termiä markkinamaskuliinisuus. Hoitoala tarjoaa nuorelle miehelle jotain vaihtoehtoista toimintaa, joka tehdään ja puhutaan itselleen sopivaksi ja mielekkääksi: ”mielekäs työ”, ”työn sisältö ihmisten kanssa”, ”ei raha ratkaise”, ”auttaminen”, ”johtotehtävät naisalalla”, ”aina tullu naisten kanssa toimeen”.

Keskeisiä valinnan konteksteja ovat monet sosiaaliset ja kulttuuriset ilmiöt, maskuliinisuutta ja feminiinisyttä koskevat käsitykset, käsikirjoitukset ja stereotypiat.

Kiinnostavasti tilastollisissa tarkasteluissa havaitaan, että osa ns. epätyypillisistä opintoaloista, joille keskittyy eniten vähemmistösukupuolen edustajia, sisältää sosiaalisia taskuja, joihin alalle hakeutuneet vähemmistösukupuolen edustajat keskittyvät (Murto ym. 2018). Sellainen tasku on esimerkiksi sosiaali- ja terveysalan lähihoitajan erikoistumisjakso (perustason ensihoidon osaamisala). Se muodostaa vahvasti naisvaltaiseksi eriytyneen alan miehisen areenan; muotoiltakoon iskulauseenomaisesti - miesten työt naisalalla. Vastaavanlaista erikoistumisjakson taskua ei tullut esiin naisten kertoessa opiskelustaan miesvoittoisilla aloilla. Saman tyyppisiä mekanismeja on kuitenkin havaittavissa myös heidän tarinoissaan.

Ajoneuvoasentajan perustutkinnon naisopiskelijat kertoivat joutuneensa autonpesuun poikia useammin. Logistiikan perustutkinnon naisopiskelijat olivat havainneet, että vaativat tehtävät osoitettiin ”aina pojille”. ”Jos ite sai kovan tehtävän, aina pojat katto et miten se nyt selviää.” ”Tuijotellaan, naureskellaan, kytätään.” Näin rakentuu niin sanottu *hyvän jätkän malli*. Se on minätekniikka, jota ilman nainen ei pärjää miesvoittoisella ja usein fyysisesti vaativalla alalla. Naisvaltaisten alojen nuorilla miehillä on näistä omat versionsa: ”Pitkäaikaishoidon harjoittelussa aina pyydettiin ensin nostamaan potilaita. Nosta sinä, kun olet riuska, sanoivat.” ”Vanhat potilaat uskoo paremmin miehiä.” ”Harjoittelupaikassa vanhat naiset liittoutu heti.” ”Voi ehkä olla hankalaa, edetä lähihoitajaks, missä on vahva naisten tapa.” ”Vuorovaikutus voi olla ehkä semmonen outo juttu.” Työelämän sukupuolentutkimus on erotellut vastaavia käytäntöjä jo 1980 –luvulla (Kauppinen – Toropainen 1987). Ilmiöllä on siis juurensa ja epätyypilliset valitsijat kohtaavat yhä edelleen eri ammattikäytäntöjen sukupuolitetut kommunikaatiotavat ja rakenteet opinnoissaan.

⁷ . Etnografinen havainto Härkälän ysiluokalta: osa luokan näkyvän ja kuuluvan poikaryhmän oppilasta valmistautuivat yhteisvalintaan todellakin yhdessä ja peesailivat toistensa valintoja silmämääränä paikka, jonne joka tapauksessa pääsee ainakin opiskelemaan (Hoikkala & Paju 2013).

Jos peruskouluajan kavereilta ei saa tukea sukupuolelleen epätyypillisen alan valintaan, niin perheeltä saattaa saada. Etenkin nuorten naisten tarinoissa nousevat perhesuhteet ja sukuhistoriat keskeisesti esiin. Vahvasti erottuva kertomustyypipi muodostuu logistiikan perustutkinnon ja toisaalta ajoneuvoasentajakoulutuksen nuorten naisten haastatteluissa. (Tämä pätee miltei haastattelupaikkakunnasta riippumatta.) Tällöin tytöllä on elämänkulkunsa taustassa jokin yhteys ajoneuvoihin tai rakentamiseen. Kyse on yleensä isästä tai miespuolisesta isovanhemmasta. Ajoneuvo – auto, rekka, traktori, moottoripyörä - piirtyy näissä kertomuksissa suorastaan ikonisena esineenä, joka välittää perhesuhteita, tekemistä, yhteistä aikaa ja vuorovaikutusta, mikä kantaa opiskelualan valintaan saakka. Auto – esimerkiksi - on yhteinen objekti, jonka työstäminen yhdessä isän kanssa avaa tien kohti epätyypillistä valintaa. Yhteys voi olla joko pitkä ja syvä (vrt. tapaukset, joissa tytär ollut isän mukana autoja korjaamassa, huoltamassa tai tuunaamassa) tai kevyempi, jolloin isä on samaistumiskohde ja esikuva (vrt. tapaukset, joissa isä/isoisä on rekkakuski, mutta tyttäreillä ei ole omaa harrastusta autoihin)⁸.

Mä oon ollu autojen kans, pienest asti tekemäs niitä ja korjaamas ja laittamas ku mun isä on laittanu, erilaisii autoja, nii mä oon ollu sit siin mukana, nii se on tullu sit siitä. Isä ollu se joka, mut on tänne, saanut valitsemaan. (Mirkka, ajoneuvoasentajakoulutus, Vakka-Suomi)

Sukulaisten muodostamat esikuvat ovat läsnä yleisemminkin näissä kertomuksissa. Sukulaiset mallittavat nuorten omia ratkaisuja sekä valintoja. Eikä tarvitse olla puhe pelkästään perhepiiriin lähisukulaisista. Eno, täti, serkku, kummi tai tämän lapsi voi virittää ja toimia impulsivina koulutusvalinnan tilanteessa. ”On ollu rekkakuskii, poliisii, talonrakentajaa, mitäköhä muit meil on ollu? Siivoojaa on ollu, kokkia on.” Sukujen rihmastot muodostavat ammattien gallerioita ja toimivat valintojen tilanteissa mahdollisuusrakenteina, esimerkkinä, mikseivät myös vetovoimatekijöinä. Asian voi ilmaista koulutussosiologian termein myös niin että sukujen muodostamat ammattien galleriat toimivat pääomina ja muodostavat erilaisten pääomien lajeja⁹. Tällä asialla on merkitystä koulutus pääomia koskevassa keskustelussa.

Purkutalkoot -hankkeen kvantitatiivisten tulosten varannosta on poimittavissa tähän kohtaan kiinnostava seikka. Epätyypillisille aloille hakeutumisen todennäköisyyttä lisäävissä tekijöissä naisten kohdalla ratkaiseva tausta on se, että vanhempien koulutus pelkistyy perusasteen koulutukseen. Lisäksi samaa sukupuolta olevan vanhemman epätyypillinen koulutus lisäksi sekä miehillä että naisilla epätyypillisen valinnan todennäköisyyttä.¹⁰

Uusperheissä kasvaneet voivat kohdata kasvunsa aikana moninkertaisten mallien valikoimat. Tällainen mallitus pätee kummankin sukupuolen epätyypillisissä valinnoissa. Kysymys ei tarvitse olla popkulttuurin monelle tutuksi tekemästä sankarikultista ja esikuvien palvonnasta vaan muutaman asteen arkisemmista eri asioita – kuten erilaisia ammatteja - tutuksi ja tunnistettavaksi tekevistä kuviosta.

Seiskal menin tetissä mun äitin ja iskän [teknillisen alan] toimistoon töihin, mut ei se tuntunu mulle yhtään mukavalle. Kasilla - mun [sukulainen] on parturikampaaja, mä menin sen liikkeeseen tettiin. Mä mietin vielä silloin, et olisko elintarvikeala vai hiusala mun juttu. Siellä ratkes, et tää on mun juttu. Pääsin rullaamaan tukkaa, tekemään jotain todellista ja kunnollista. Se oli oikeesti mukavaa. Ysillä menin vielä uudestaan toiseen parturikampaamoon. (Oliver, hiusalan perustutkinto, Keski-Suomi)

Peruskoulun ammatinvalinnan ja opo-toiminnan vaikutukset saavat melko valjuja kuvauksia oppilashaastatteluissa. On kertomuksia, joiden mukaan opinto-ohjaajat ovat ohjanneet hyvien keskiarvojen tyttöjä lukioon ja ammatillisen väylän tapauksissa oletusarvoisesti sosiaali- ja terveysalalle. Epätyypillisiin asemiin ohjautuakseen nuoren on otettava ensimmäinen askel

⁸ . Atte Vienolle kiitos ikonisen esineen teoriasta ja sen kytkennöistä sukustooreihin.

⁹ . Kuvio ehdottaa sen pohtimista ovatko eri pääomien lajit yhteismitallisia, päteekö kunkin kentän valuutta ja miten niitä voi vaihtaa eri kentillä ja millaisin kurssein. Otetaan esimerkiksi rekkakuskit, joka on kunniallinen – Matti Kortteisen (1992) työntutkimuksen merkityksessä – duunariammatti. Se on myös mytologisoitu populaarikulttuurisine tuotteineen (kantrimusiikin rekkabiisien genre) ja kaikkienensa kasvava kiinnostuksen kohde nuorten naisten epätyypillisten koulutusvalintojen saralla. Oppilashaastatteluiden ylisukupolviset rekkakuskiin tarinat kertovat tavallista vahvemman tuon ammatin tarjoamasta sosiaalisesta sidoksesta.

¹⁰ . Vastaava kuvio toisin päin on kiinnostava sekin. Epätyypillisille aloille hakeutumisen todennäköisyyttä vähensi naisten kohdalla vanhempien yliopistokoulutus sekä isän epätyypillinen koulutus. Miesten kohdalla todennäköisyyttä vähensi äidin epätyypillinen koulutus.

itse. On perusteltua väittää, että opinto-ohjauksen käytännöt toimivat näiden väylien ohjuksena ja portinvartijoina, jos ei selkeästi, niin sitten piilossa, mikä sellaisenaan vahvistaa stereotyyppioita¹¹.

Johtopäätökset

Hankkeen laadullisen aineiston kartoittavasta analyysistä on esitettävissä **johtopäätös**, että *sosialisaatiomaiseman erilaiset kontekstit* koulutusinstituutioiden ulkopuolella ovat nuorten omien koulutussuuntavalintojen keskeisiä tekijöitä. Tämä ulottuvuus on ollut melkoisen piilossa alan asiantuntijakeskusteluissa. Tämä ulottuvuus tarkoittaa nuorten kaverisuhteita, harastuksia, alueellisia tekijöitä, sukutarinoita ja biografisia seikkoja, jopa sattumia (vrt. Tolonen & Aapola-Kari 2018).

Keskeisiä valinnan konteksteja ovat myös monet sosiaaliset ja kulttuuriset ilmiöt, maskuliinisuutta ja feminiinisyttä koskevat käsitykset, käsikirjoitukset ja stereotyyppiat. Tällaisista eri konteksteista syntyy kunkin valitsijatyypin omassa sosiaalisessa maailmassa ja opintovalinnan episodissa realisoituva *työntö- ja vetotekijöiden punninta*, jonka tuloksena koulutusvalintoja tehdään. Yhtä tyttöä rekkakuskin työ ei houkuta, koska työ voi olla liikaista ja sitä saattaa joutua tekemään viimassa ja kylmässä kelissä. Toinen tyttö voi ajatella, että Swarfega on käypä käsienpesuaine noihin hommiin, ja että nykyään on makeita sekä lämpimiä vermeitä myös naiskuskeille – tuntuu että sinne on vetoa. Mainittu punninta voi olla tietoinen tai tiedostamaton, huonosti sanoitettu prosessi, tai jotain siltä väliltä.

Tämä on myös kommentti edellä viitattuun kansainvälisesti tunnistettavaan The Gender Equality Paradox -tutkimuskeskusteluun (Stoet & Geary 2018). STEM –alat eivät välttämättä houkuttele nuoria naisia (vrt. työntö – ja veto –vaikutus), koska monet nuoret naiset kenties mieltävät nuo alat niin maskulinisoiduksi (eivätkä halua omaksua hyvän jätjän selviytymistekniikkaa).

Tasa-arvolain täydennys (1329/2014)¹² on velvoittanut vuodesta 2015 peruskouluja edistämään tasa-arvoa suunnitelmallisesti ja aktiivisesti. Perusopetusta ohjaava normisto (perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014) velvoittaa koulun ammattilaiset toimimaan niin, että koulujen toimintakulttuurissa tiedostetaan perinteisten sukupuoliroolien vaikutus. Ammatillisen koulutuksen reformin¹³ sekä lukiolain uudistuksen¹⁴ tavoitteina on myös vahvistaa opiskelijoiden saamaa yksilöllistä tukea ja opinto-ohjausta. Tämän analyysin perusteella väitämme kuitenkin, että koulujen ja oppilaitosten käytäntöarkkitehtuurit (Heikkinen, Kiilakoski, Huttunen, Kaukko & Kemmis 2018) eivät ota riittävästi huomioon sosiaalisten erojen tuottamia kategorisointeja ja lisäksi ohjauksen käytännöt perustuvat liialti sukupuolille tyypilliseksi katsottuihin tulevaisuuden näkymiin.

Kannattaa myös muistaa, että kyse koko kuviossa on pakkovalinnasta. Koulutusinstituution normitukset laittavat nuoret pätkäilemään yhteisvalinnassa itselleen optimaalisia reittejä työelämään.

Viitteet

EK (2013) Elinkeinoelämän keskusliitto: Naiset ja miehet työelämässä. http://ek.fi/wp-content/uploads/naisetmiehet_maaliskuu2013.pdf. (Viitattu 28.1.2019.)

Mac Giolla, E. & Kajonius, P (2018) Sex differences in personality are larger in gender equal countries: Replicating and extending a surprising finding. *International Journal of Psychology*. [doi:10.1002/ijop.12529].

¹¹ . Aineistomme sisältää tähän nähden vastatarinoita, siis ammatillisen väylän opinto-ohjauksesta. Tapaus, jossa opiskelija keskeyttää sosiaali- ja terveysalan koulutuksensa viikon opiskelun jälkeen, koska ei luottanut kestävänsä vuosien opiskelua yhtenä naisena kahdenkymmenenyhdeksän muun naisen joukossa. Opo esitteli keskeyttäjälle teknisen alan opintoja, johon tämä sitten kävi käsiksi, ainoana naisena neljäntoista nuoren miehen joukossa. Tai tapaus lukionkeskeyttäjä, joka löysi paikkansa niin ikään tekniikan alan koulutuksesta tehtyään ensin erilaisia "retkiä" sosiaali- ja terveysalan, kansanopiston humanistisen alan sekä ammatilliseen koulutukseen valmentavan VALMAN miljöissä. Ratkaiseva askel oli VALMAN opo, joka ehdotti koneistajan ammattia.

¹² . ks. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141329#Pdp447860784>.

¹³ . Ks. <https://minedu.fi/amisreformi>

¹⁴ . Ks. <https://minedu.fi/uusilukio>

Heikkinen, H., Kiilakoski, T., Huttunen, R., Kaukko, M. & Kemmis, S. (2018) Koulutustutkimuksen arkkitehtuurit. *Kasvatus*, 49 (5), 368–383.

Hoikkala, T. & Paju, P. (2013) *Apina pulpetissa. Ysiluokan yhteisöllisyys*. Tampere: Gaudeamus.

Kauppinen, K & Toropainen, K. (1987) *Ainokaiset työyhteisössä: Haastattelututkimus työn sukupuolen mukaisen eriytymisen vaikutuksista työtyytyväisyyteen, psyykkiseen uupumukseen ja stressiin*. Helsinki: Työterveyslaitos.

Kortteinen, M (1992) *Kunnian kenttä: suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona*. Painettu Karisto Oy:n kirjapainossa: Hanki ja jää.

Murto, V., Vieno, A., Inkinen, A., Reinikainen, R. & Saari, J. (2018) Toisen asteen ammatillisten koulutusvalintojen sukupuolittuminen ja nuorten epätyypilliset valinnat. Policy Brief 12/2018. Opiskelun ja koulutuksen tutkimussäätiö Otus. Valtioneuvoston tutkimus ja selvitystoiminta. <https://tietokayttoon.fi/documents/1927382/2116852/18-2018-Toisen+asteen+ammattillisten+koulutusvalintojen+sukupuolittuminen+ja+nuorten+ep%C3%A4tyypilliset+valinnat/76cb6cba-14db-4928-8f45-7100691d7e5a?version=1.0> (viitattu 14.1.2019.)

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Opetushallitus. Määräykset ja ohjeet 2014: 96.

Sanandaji, N. (2016) *The Nordic Gender Equality Paradox*. Timbro.

Steinmetz, S. (2012) *The contextual challenges of occupational sex segregation: deciphering cross-national differences in Europe*. Wiesbaden: VS Verlag.

Smyth, E. & Steinmetz, S. (2008) Field of study and gender segregation in European labour markets. *International Journal of Comparative Sociology* 49 (4-5).

Stoet, G & Geary, D. C. (2018) The Gender-Equality Paradox in Science, Technology, Engineering, and Mathematics Education. *Psychological Science* 29 (4): 581–593.

TEM (2018) *Tekoälyajan työ. Neljä näkökulmaa talouteen, työllisyyteen, osaamiseen ja etiikkaan*. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 19/2018. <https://www.tekoalyaika.fi/raportit/tekoalyajantyo/> (viitattu 18.9.2018.)

Tanhua, I (2019) Miksi koulutuksen segregaatio laitetaan nykyään yksilöiden syyksi? SEGLI. <https://www.kaikkienduuni.fi/news/2019/2/18/miksi-koulutuksen-segregaatio-laitetaan-nykyn-yksiliden-syyksi>. (Viitattu 20.2.2019.)

Tolonen, T. & Aapola-Kari, S. (2018) Päistikkaa toiselle asteelle? Nuorten epävarmat koulutusvalinnat, valintojen perustelut ja tiedon lähteet. *Sosiologipäivät, Joensuun yliopisto*, 23.3.2018.

Lisätietoja:

Tutkimusprofessori Tommi Hoikkala, Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura.
tommi.hoikkala@nuorisotutkimus.fi

Tutkimusjohtaja Sinikka Aapola-Kari, Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura.
sinikka.aapola-kari@nuorisotutkimus.fi

Tutkija Jenni Lahtinen, Opiskelun ja koulutuksen tutkimussäätiö Otus sr.
jenni.lahtinen@otus.fi

Purkutalkoot -hanke toteutetaan osana valtioneuvoston vuosien 2017 selvitys- ja tutkimussuunnitelman toimeenpanoa.

Hankkeen ohjausryhmän puheenjohtaja:

Opetusneuvos Sanna Hirsivaara
OKM, Korkeakoulu- ja tiedepolitiikan osasto
sanna.hirsivaara@minedu.fi

Purkutalkoot

Koulutuksen ja työelämän sukupuolisegregaation purkaminen

NUORISOTUTKIMUSSEURA RY.
NUORISOTUTKIMUSVERKOSTO

OTUS

VALTIONEUVOSTON
SELVITYS- JA TUTKIMUSTOIMINTA
www.tietokayttoon.fi